

К.Л. ПОЛОЖЕНЦЕВА

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі агропромисловий комплекс України переживає значні труднощі, обумовлені як соціально-економічною кризою, що завершили радянський період, так й іншими, не менш істотними факторами: реформою в АПК, суб'єктивними помилками в агропродовольчій політиці та її реалізації, світовою фінансовою кризою, загостренням конкуренції з боку розвинених держав у зв'язку із глобальними процесами в економіці та ін. Дотепер залишаються невирішеними питання формування виробничого потенціалу, включаючи поліпшення використання землі, нарощування фондів, у т.ч. техніки, залучення кваліфікованих кадрів до сільськогосподарського виробництва.

Питання формування й упровадження в економічну систему України об'єктивної стратегії розвитку агропромислового комплексу загострюються у зв'язку з погіршенням економічної ситуації в цьому соціально значимому секторі економіки країни, набуваючи особливої актуальності.

Процес трансформації сільськогосподарських підприємств, що розпочався в 90-х рр., не завершений і сьогодні. У цей час розвиток цього процесу обумовлюється такими тенденціями, як: багатоукладність аграрного виробництва; включення підприємств у систему функціонування ринку; орієнтація діяльності сільгосппідприємств на створення попиту та пропозиції.

Розвиток у сучасних умовах системи АПК, зміни зовнішньоекономічного середовища вимагають підвищення ролі держави в управлінні економічною системою комплексу і його територіальних одиниць.

Підвищення ролі держави полягає в реалізації стратегічних напрямів формування ефективного розвитку галузей АПК, скорочення періоду виходу аграрного виробництва із кризи. Оскільки регіональні агропромислові комплекси перебувають на різних рівнях готовності стосовно переходу до економіки, що глобалізується, роль держави в розвитку управління галуззю полягає у створенні стійкої соціально-економічної бази для всіх форм власності та господарювання, вільного аграрного підприємництва, забезпеченні взаємодії умов і факторів ефективного функціонування агропромислових систем і продовольчого комплексу на основі раціонального використання ресурсів, потенціалу землі, інвестицій і підтримки екологічної рівноваги в агропромисловій сфері регіонів країни.

Автор поділяє погляд І. Ансоффа, згідно з яким підвищити ефективність державного управління аграрним сектором економіки України дає змогу

стратегічне управління, що є необхідною умовою його ефективного розвитку. Стратегія являє собою детальний всебічний комплексний план здійснення місії організації та досягнення її цілей [1].

Завважмо, що реалізація стратегії АПК передбачає участь усіх рівнів управління. Стратегічний план повинен обґрунтовуватися великими дослідженнями і фактичними даними. Для того, щоб ефективно конкурувати в сучасному світі бізнесу, підприємство АПК повинно постійно здійснювати збір та аналіз величезної кількості інформації про галузь, конкуренцію та інші фактори. У свою чергу, стратегічні плани повинні розроблятися так, щоб не тільки залишатися цілісними впродовж тривалих періодів часу, але й бути досить гнучкими для здійснення їхньої модифікації та переорієнтації, неминучих в умовах глобалізації економічного простору.

У ситуації відкритості української економіки на розвиток аграрного сектору істотно впливатиме світовий продовольчий ринок [2]. Слід урахувати посилення диференціації між групою розвинених країн з інтенсивним сільським господарством і держав, що все більше підпадають під продовольчу залежність. При цьому можливості кількісного зростання продовольства в розвинених країнах без шкоди природному середовищу практично вичерпані. Водночас у країнах з відсталою економікою темпи підвищення виробництва залишаються вкрай низькими та відстають від темпів зростання кількості населення, що в перспективі загострить продовольчу проблему та спричинить збільшення світових цін на продукти харчування. Світовий ринок продовольства піддається різким кон'юнктурним коливанням, здатним посилити нестабільність економічної ситуації в країні.

Проведене дослідження показало, що погіршення матеріально-технічного забезпечення комплексу призвело до падіння реалізації певних видів продукції сільського господарства підприємствами АПК Харківської області. Економічна ситуація, що склалася в аграрному секторі, вимагає його переходу на концепцію стратегічного управління, розробки науково обґрунтованих цілей агропродовольчої політики.

Наша думка зводиться до того, що мета агропродовольчої політики країни в економічній сфері – це формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва, що забезпечує потреби населення в продуктах харчування, задовольняє попит підприємств харчових і переробних галузей промисловості в сільськогосподарській сировині, нарощує експорт сільськогосподарської продукції та продовольства, збільшує внесок в українську економіку.

У найближчий період (2009–2012 рр.) слід забезпечити стабілізацію агропромислового виробництва, завершити формування основ ринкової інфраструктури, створити наукові, технологічні, організаційні й економічні передумови для стійкого розвитку агропромислового комплексу та підвищення його активності. За цей час середньорічні темпи виробництва повинні досягти 3–5%.

У наступні роки (до 2015 р.) агропромислове виробництво має перейти на динамічний розвиток зі щорічним приростом виробництва не досягти 5–7%, а саме необхідно досягти:

- у соціальній сфері – подолання розриву в рівнях життя та соціальному забезпеченні сільського і міського населення; розвиток сільської місцевості як основи життєдіяльності жителів села;
- в екологічній сфері – виробництва екологічно чистих продуктів харчування та створення екологічно безпечних умов для населення, тваринного і рослинного світу.

Основними показниками розвитку АПК повинні стати не тільки зростання обсягів виробництва, але й стійке збільшення доходів і прибутків комплексу в цілому, сільського господарства та інших його галузей, підприємств і працівників, за рахунок чого буде забезпечено внесок у збільшення ВВП доходу країни і зростання державних доходів.

У перехідний період, коли ринкові інститути ще не сформувалися, необхідно особливо піклуватися про забезпечення стійкості продовольчих ринків і продовольчої незалежності країни. У нинішніх умовах аграрна політика держава повинна орієнтуватися, щонайменше на рівень гарантованого власного виробництва життєво важливих продуктів харчування, достатній для харчування населення в умовах припинення імпорту продуктів з-за кордону. Необхідність забезпечення певного рівня власного виробництва обумовлюється двома основними факторами:

1) якщо рівень власного виробництва недостатній для забезпечення харчування населення навіть за мінімальними нормами, то позиції держави в контексті широкого спектру політичних й економічних питань значно послаблюються, посилюється залежність країни від ввозу продовольства;

2) істотна частка імпорту підриває стійкість внутрішнього ринку і, як наслідок, усієї економіки, оскільки світові ринки продовольства характеризуються значно більшою мінливістю, а регуляторів на них практично немає.

Варто зазначити, що при реалізації цілей агропродовольчої політики сільське господарство, крім виробничої, виконує ще низку важливих функцій: соціально-демографічну, культурну, природоохоронну, рекреаційну та просторово-комунікаційну. Враховуючи таку багатофункціональність сільського господарства України, при розв'язанні питання про розширення або скорочення агропромислового виробництва на певній території автор пропонує виходити із загальної комплексної ефективності, що зважає, зокрема, на можливі втрати в екології та соціальній сфері. Відповідно до них необхідне таке ведення сільського господарства й агропромислового виробництва, при яких зберігалися або поліпшувалися екологічні показники конкретної території, родючість ґрунтів і якість життя населення.

Ефективна реалізація агропродовольчої політики в Україні передбачає раціональний розподіл функцій державного та регіонального рівнів влади. У наявній ситуації регіонам належать 2/3 усіх направлених в АПК ресурсів консолідованого бюджету, і влада повинна орієнтуватися не стільки на пряму

підтримку аграрного сектору, скільки на забезпечення загальних правил функціонування продовольчих ринків, регламентацію зовнішньоекономічної діяльності та єдиної агропродовольчої політики країни.

Вивчення літературних джерел за темою дослідження [3, 4, 5, 6] дало змогу сформулювати судження, відповідно до якого зусилля уряду необхідно концентрувати на вирішенні наступних ключових завдань:

1. Забезпечення єдності агропродовольчих ринків України. Для цього необхідні: встановлення єдиних правил функціонування ринків і бюджетної підтримки сільськогосподарських галузей; створення загальної ринкової інфраструктури (міжрегіональних бірж, оптових ринків та ін.); послідовна реалізація антимонопольної політики; встановлення режиму безперешкодного переміщення товарів по всій території країни.

2. Регулювання продовольчих ринків із використанням таких механізмів: державних товарних закупівель і розпродажів, створення національних продовольчих резервів, використання інтервенційних, заставних і гарантованих цін.

3. Гарантування продовольчої безпеки та незалежності України: створення страхових запасів життєво важливих продуктів харчування; постачання продовольства на території, забезпечення яких на комерційній основі ускладнено; надання продовольчої допомоги регіонам, що потрапили в надзвичайний продовольчий стан; надання незаможним верстам населення безкоштовних талонів на купівлю продуктів харчування; організація державного моніторингу і контролю за станом продовольчої безпеки країни, що повинні здійснювати органи виконавчої влади держави та регіонів.

4. Організація закупівель продовольства для постачання військових і прирівняних до них національних спецспоживачів на основі розвитку стабільних довгострокових відносин замовників з підприємствами сільського господарства та переробки.

5. Проведення структурної політики: реструктуризація сільськогосподарських підприємств, концентрація засобів виробництва і землі в руках ефективних власників, розвиток інтеграції, що забезпечує мінімізацію кількості посередницьких структур.

6. Реалізація активної зовнішньоторговельної політики у сфері АПК: встановлення імпорتنих і експортних мит і квот, ліцензування зовнішньоторговельної діяльності; підтримка експорту вітчизняної продукції; уведення в практику всіх інструментів регулювання зовнішньої торгівлі.

7. Упровадження послідовної земельної політики, включаючи: розробку загальних принципів земельної політики в сільському господарстві (дозволені форми земельних титулів, прав щодо розпорядження земельною власністю, принципи земельного оподаткування та ін.); розвиток обороту землі; уведення єдиного земельного кадастру земель і системи реєстрації нерухомості в аграрному секторі.

8. Проведення єдиної технологічної політики в АПК: підтримка елітного насінництва і племінної справи в країні; прийняття єдиних державних галузевих стандартів; формування та здійснення державних цільових програм

щодо розвитку пріоритетних галузей, а також наукових програм у напрямках, які визначають технологічний прогрес в АПК; формування кадрової політики в галузі (система підготовки та перепідготовки кадрів, регулювання трудової міграції в сільській місцевості тощо).

9. Інформаційне забезпечення АПК: створення інформаційно-торгово-фінансових систем на основних продовольчих ринків; пропаганда та просування вітчизняної продукції за кордоном; інформаційна підтримка проведення аграрної політики, розвиток інформаційно-консультаційної служби.

10. Здійснення загальнодержавних контрольних функцій, а саме: ветеринарний, технічний, насінний і племінний контроль, інспекція; контроль якості окремих видів продукції.

11. Реалізація цілеспрямованої фінансової політики в АПК: формування системи сільськогосподарського кредиту, що забезпечує рівний доступ суб'єктів ринку до державних кредитних ресурсів; розробка й упровадження єдиної системи бухобліку в галузі; розвиток кредитної кооперації на селі; створення спеціалізованих систем страхування.

12. Здійснення цінового моніторингу на промислову та сільськогосподарську продукцію і регулювання міжгалузевих економічних відносин.

13. Розробка та реалізація єдиних програм вирівнювання умов соціального розвитку в сільській місцевості України.

З метою зменшення негативних наслідків світової фінансової кризи, спаду виробництва в сільському господарстві, на нашу думку, в 2009–2010 рр. необхідно реалізувати наступні першочергові заходи:

- здійснити фінансове оздоровлення, у тому числі за рахунок реструктуризації заборгованості підприємств АПК бюджетам усіх рівнів, державним позабюджетним фондам, постачальникам паливно-енергетичних та інших ресурсів;

- підготувати юридичні й економічні умови для концентрації землі й капіталу в руках ефективних виробників;

- відновити систему страхування в сільському господарстві з урахуванням ринкових умов;

- внести в систему регулювання імпорту продовольства зміни, що дають змогу застосовувати весь комплекс інструментів митно-тарифного захисту;

- створити національний резервний фонд зерна й організувати державне регулювання ринку зерна. Одним з основних джерел фонду може стати частина засобів, отриманих від збільшення сплати імпортних мит й інших прирівняних до них платежів на сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство;

- забезпечити мобілізацію державних кредитних ресурсів і створити сприятливі умови для залучення приватних інвестицій у виробництво сільськогосподарської техніки, розширення лізингу.

Оскільки розробка ефективної стратегії розвитку аграрного сектору економіки повинна передбачати облік природовикористовуючої та екологічної

складових зовнішнього середовища, в якому функціонують підприємства комплексу, головними цілями політики природокористування в АПК України на 2009 р. і найближчу перспективу, на нашу думку, повинні стати:

- відновлення екологічного благополуччя та забезпечення здоров'я населення в забруднених регіонах країни;
- збереження сприятливої екологічної обстановки на територіях, що не зазнали техногенного впливу;
- всебічне сприяння заходам Кабінету Міністрів України щодо забезпечення зростання економіки на новій технічній і технологічній основі, без істотного збільшення навантаження на навколишнє середовище. Виконання цієї умови необхідно й для розвитку аграрного виробництва, і для вирішення екологічних завдань, оскільки тільки так можна досягти економічної ефективності аграрного виробництва в довгостроковій перспективі та конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, тобто сталого економічно ефективного й екологічно безпечного природокористування.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 579 с.
2. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. М.М.Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – 410 с.
3. Бандур С.І. Заяць Т.А., Терон І.В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. – К.: РВПС України НАН України, ТОВ "ПРИНТ ЕКСПРЕС", 2002. – 250 с.
4. Голіков А.П. Агропромисловий комплекс України: методологічні аспекти концепції сталого розвитку // Стратегія забезпечення сталого розвитку України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 20 травня 2008 р.: У 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 2. – С. 172–176.
5. Соломахин А.Н. Стратегия инвестиционного развития регионального агропромышленного комплекса. – Воронеж: Научная книга, 2008. – 310 с.
6. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України області на період до 2015 року / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 225 с.